

ความเชื่อเทพเจ้าฮินดูของชาวไทยพุทธ: กรณีศึกษา วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม)

Hindu Deity Beliefs Among Thai Buddhists: A Case Study of Sri Mahamariamman Temple (Wat Khaek, Silom)

Received 7 March, 2025

Revised 19 April, 2025

Accepted 23 May, 2025

วิโรจ นาคชาตรี¹

Wiroj Nakchatri

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาถึงความเชื่อเทพเจ้าฮินดูของชาวไทยพุทธ ณ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) กรุงเทพมหานคร โดยเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสำรวจด้วยแบบสอบถาม ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2567 ผลการวิจัยได้ข้อสรุป ดังนี้

การวิจัยนี้พบว่าวัดพระศรีมหาอุมาเทวีเป็นวัดในศาสนาฮินดู นิยามศักดิ์สิทธิ์ ที่ให้ความสำคัญแก่เทพสตรีในระดับสูงสุด คือ พระแม่อุมาเทวี (พระแม่มาริอัมมัน หรือพระแม่อาลี) พระแม่ลักษมี พระแม่สรัสวดี และให้ความสำคัญแก่เทพผู้เป็นใหญ่ในศาสนาฮินดู คือ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ รวมทั้งให้ความสำคัญแก่โอรสของพระแม่อุมากับพระศิวะ คือ พระพิฆเนศ และพระขันทีกุมาร นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเรื่องพระวิษณุที่อวตารมาเป็นพระพุทธรูปเจ้าในพระพุทธศาสนา

สำหรับความเชื่อเรื่องเทพเจ้า พบว่าชาวไทยพุทธเชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดูสามารถประทานความสำเร็จ ขจัดอุปสรรค ดลบันดาลความมั่งคั่ง ร่ำรวย ให้คู่ครองได้ โดยผู้ที่มาขอพรส่วนมากจบการศึกษา ระดับปริญญาตรี จะมาพรเรื่องการเงินและความสำเร็จมากที่สุด ในการขอพรแต่ละครั้งจะซื้อเครื่องบูชาจากทางวัดเพื่อถวายองค์เทวรูปต่าง ๆ แต่ไม่พบการซื้อของบูชาถวายองค์พระพุทธรูป

ผลการวิจัยนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ วิวัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าฮินดูมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยเฉพาะคำสอนสำคัญคือ การสอนเรื่องวิถีชีวิตจะมีความสุข ความเจริญ ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ มิใช่การดลบันดาลจากเทพเจ้า อย่างไรก็ตาม ชาวพุทธที่มาขอพรจากเทพเจ้าก็ยังคงศรัทธาและร่วมในพุทธศาสนพิธีสม่ำเสมอ

คำสำคัญ: ชาวไทยพุทธ เทพเจ้าฮินดู วัดแขกสีลม

¹ อาจารย์ประจำ ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Lecturer, Department of Philosophy, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

Email: rojnakchatri@gmail.com

Abstract

The research aims to study the beliefs regarding Hindu deities among Thai Buddhists at the Sri Mahamariamman Temple (Wat Khaek Silom) in Bangkok. The study employed participant observation and a questionnaire survey conducted from November 2023 to July 2024.

The study found that the Sri Mahamariamman Temple is a Hindu temple of the Shakta tradition, which places the highest reverence on female deities. Chief among them are Goddess Uma Devi (also known as Mariamman or Kali), Goddess Lakshmi, and Goddess Sarasvati. The temple also honors the major male deities in Hinduism: Brahma, Vishnu, and Shiva, along with Ganesha and Kartikeya, the sons of Uma and Shiva. Furthermore, there is a recognized belief that the Hindu god Vishnu incarnated as the Buddha.

Regarding the beliefs of worshippers, the research found that Thai Buddhists believe Hindu gods can grant success, remove obstacles, bring wealth and prosperity, and even bless them with a life partner. Most visitors who come to pray hold a bachelor's degree, and their most common requests are for financial luck and personal success. For each prayer, they purchase and present offerings to the Hindu deities; notably, no offerings are made to the Buddha statues within the temple complex.

These findings support the hypothesis that the evolution of Hindu deity beliefs has influenced changes in Buddhist beliefs within Thai society. In particular, this trend impacts the core Buddhist teaching that a happy and prosperous life depends on one's own actions, not on blessings from deities. However, the Buddhists who pray to Hindu gods still maintain their faith and regularly participate in Buddhist ceremonies.

Keywords: Thai Buddhists, Hindu Gods, Wat Khaek Silom

บทนำ

ความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติอยู่กับสังคมไทยมาช้านาน ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงของสังคมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ทำให้ความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติสูญหายไปจากวิถีชีวิต แต่กลับทำให้คนไทยในปัจจุบันจำนวนมากแสวงหาความต้องการทางด้านจิตใจและหวังพึ่งพาจากสิ่งภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจได้ จึงอ่อนไหวและพึ่งพาอำนาจปาฏิหาริย์จากสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

ด้วยปรากฏการณ์แห่งความเปราะบางของชีวิตภายหลังจากการเกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจและความวิตกกังวลจากความไม่แน่นอนในการดำเนินชีวิตแม้ว่าจะมีวัคซีนแล้วก็ตาม เนื่องจากไม่มีสิ่งใดรับรองได้ว่าจะสามารถกลับไปใช้ชีวิตได้ดังเดิม และจากการเฝ้าสังเกตสังคมไทยในช่วงเวลาที่ยากลำบากนี้ สิ่งที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยจำนวนมาก คือการหันไปพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ ว่าคนไทยในปัจจุบันหันหน้ามาพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะเรื่องการขอพรจากเทพเจ้าจำนวนมาก

สำหรับคนไทยเคารพบูชาทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูควบคู่กันมายาวนาน โดยนับถือพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งประเสริฐสุด และมักจะให้ความเคารพบูชาของค์เทพต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจำนวนมาก รวมทั้งมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อการเข้าถึงองค์เทพและเพื่อให้พระองค์ได้ประทานพร ที่สำคัญคือมีการสร้างรูปเคารพ เรียกว่า “เทวรูป” หรือเทพประดิษฐานขึ้นเป็นตัวแทนแห่งองค์เทพ เพื่อให้รู้สึกว่ององค์เทพได้อยู่ใกล้กับตัวมนุษย์ สำหรับเทวสถานของชาวอินเดียในประเทศไทย มีการนำเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ มาจากอินเดียดินแดนต้นกำเนิด และจัดสร้างในประเทศไทยเพื่อให้ผู้เคารพศรัทธาได้บวงสรวงบูชา มีทั้งประชาชนทั้งชาวไทย ชาวอินเดีย และชาวต่างชาติทั้งที่นับถือศาสนาฮินดู พระพุทธศาสนา และศาสนาอื่น ๆ ด้วย

จากการผสมผสานของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีมายาวนาน เช่น สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. 234-235) พระองค์ทรงส่งพระโสณะและพระอุตตระจากเมืองปาฏลิบุตรประเทศอินเดีย เป็นธรรมทูตเดินทางมายังสุวรรณภูมิ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีศูนย์กลางที่จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบ ประกอบด้วยคุน้ำคันดินและเนินดินที่อยู่อาศัย เนินดินที่เป็นร่องรอยของการสร้างปราสาทที่ใช้อิฐและหินในการก่อสร้างซึ่งเป็นของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นักวิชาการได้ประมาณช่วงสมัยของอาณาจักรทวารวดีซึ่งเป็นรัฐที่มีความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา มีเมืองสำคัญอยู่ที่นครปฐม ในยุคนี้อาจมีการผสมผสานระหว่างการนับถือคติพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาแบบหินยาน

ในสมัยศรีวิชัยยังปรากฏหลักฐานทางศิลปะโบราณคดี เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้าสู่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองไชยาในพุทธศตวรรษที่ 8-12 โดยนิกายที่บูชาพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ที่เรียกว่า “ไวษณพนิกาย” คือนิกายที่นับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นใหญ่ ทั้งนี้จะเห็นได้จากเทวรูปพระนารายณ์สวมหมวกแขกที่เก่าแก่ที่สุดพบที่เมืองไชยาซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9 (สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, 2523, หน้า 9)

เมืองโบราณต่าง ๆ ได้รับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ทำให้อารยธรรมที่รับจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเจริญรุ่งเรืองมาก

ต่อมาสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานว่าพราหมณ์ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและพิจารณาความกฎหมายแก่ศาล นอกจากนี้ยังมีศาลสูงสุดของพราหมณ์ คือลูกขุน ณ ศาลหลวง มีหัวหน้าคณะ คือมหาราชครูบุโรหิต และมหาราชครูมหิธร พร้อมด้วยพราหมณ์จำนวน 12 คน ทำหน้าที่ศึกษากฎหมายต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง โดยมี ศักดินา 10,000 เทียบเท่าศักดินาของเจ้าพระยาของกรมใหญ่สุด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2546, หน้า 249) จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พราหมณ์ในราชสำนักยังคงมีหน้าที่ราชการเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมของราชสำนัก และเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา จนได้ชื่อว่า “พราหมณ์นับถือพระพุทธศาสนา” นอกจากนี้กลุ่มพราหมณ์ในราชสำนักยุคปัจจุบันยังขยายบทบาทเกี่ยวกับการจัดทำพิธีกรรมให้แก่บุคคลทั่วไป การทำวัตถุมงคล และทำนายโชคชะตาให้แก่กลุ่มนักธุรกิจและชาวบ้าน รวมไปถึงการมีส่วนช่วยเหลือสังคมด้วยการพัฒนาสังคมและการศึกษา (มูลนิธิพระพิมลธรรม, 2546, หน้า 52)

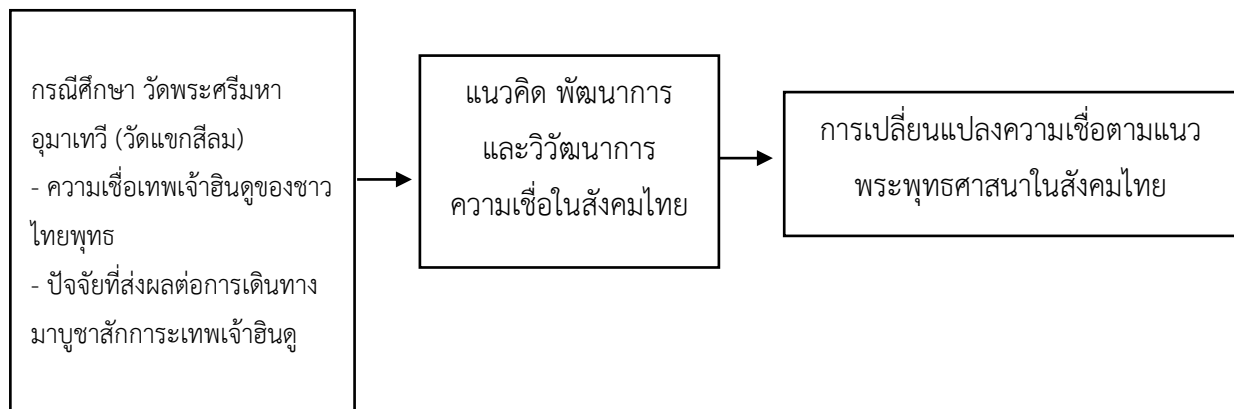
กล่าวได้ว่าคนไทยมีการผสมผสานความคิดความเชื่อระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้พิธีกรรม รวมถึงคติความเชื่อแบบพราหมณ์-ฮินดูแทรกซึมอยู่ในมโนคติของคนไทย ทำให้เกิดการยอมรับนับถือองค์เทพว่าเป็นเทพเจ้าที่มีพลัง มีอำนาจ สามารถช่วยเหลือดลบันดาลให้ผู้ใดที่เคารพนับถือ เลื่อมใส ศรัทธา และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบประสบความสำเร็จตามที่ตั้งตนบนบาน ศาล กล่าวหรือขอพรได้ ที่สำคัญคือการปรับตัว การผสมผสานวัฒนธรรม ความเชื่อ จนกระทั่งกลายเป็นรากฐานทางศาสนา สังคมและวัฒนธรรมไทย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเชื่อเทพเจ้าฮินดูและการเปลี่ยนแปลงความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยใช้กรณีศึกษา วัดพระศรีมหาอุมาเทวี หรือที่คนไทยเรียกชื่อว่า “วัดแขกสีลม” ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ถึงเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2567

ภาพหลังคาด้านบนของวัดพระศรีมหาอุมาเทวี โดย กรมศิลปากร, ม.ป.ป.

(<https://www.finearts.go.th/performing>)

กรอบแนวคิด

การดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดวิธีการวิจัยโดยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน ศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) มีขอบเขตการวิจัยดังนี้ 1) ขอบเขตเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา คือ ความเชื่อเทพเจ้าฮินดูของชาวไทยพุทธ 2) ขอบเขตพื้นที่ คือ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) กรุงเทพมหานคร 3) ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาและขอพรจากเทพเจ้า ณ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี กรุงเทพมหานคร ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสำรวจ

(Survey) ด้วยการใช้แบบสอบถาม โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non Probability Sampling) เลือกตัวอย่างแบบมีจุดมุ่งหมายเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน 400 คน

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ที่มาขอพร บูชาเทพเจ้า ณ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการใช้แบบสอบถามจำนวน 400 ชุด ได้ผลดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่พบว่าเป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 53.2 แต่พบว่าแม้เป็นเพศชายส่วนมากจะเป็นกลุ่ม LGBTQ² ผู้เข้าวัดส่วนมากมีอายุระหว่าง 36 - 45 ปี คิดเป็นร้อยละ 41.0 สถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 68.0 ระดับการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ 59.8 ประกอบอาชีพ พนักงานบริษัท/ลูกจ้าง คิดเป็นร้อยละ 30.5 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระหว่าง 10,001 – 30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 47.2 มีภูมิลำเนาเดิม ภาคกลาง คิดเป็นร้อยละ 46.4

ภาพหน้าวัดพระศรีมหาอุมาเทวี

² LGBTQ คือ กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ หรือเพศทางเลือก เป็นกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางเพศ หรือรสนิยมทางเพศ ที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคม คำว่า LGBTQ ย่อมาจาก L - Lesbian กลุ่มผู้หญิงรักผู้หญิง G - Gay กลุ่มชายรักชาย B - Bisexual หรือกลุ่มที่รักได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง T - Transgender คือกลุ่มคนข้ามเพศ จากเพศชายเป็นเพศหญิง หรือ เพศหญิงเป็นเพศชาย Q - Queer คือ กลุ่มคนที่พึงพอใจต่อเพศใดเพศหนึ่ง โดยไม่ได้จำกัดในเรื่องเพศและความรัก

2. ความคิดเห็นและพฤติกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าฮินดู พบว่า

1) กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อและศรัทธาในเทพเจ้าฮินดู 3 ลำดับแรก คือเรื่องความสำเร็จและการจัดอุปสรรคทั้งปวงมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.8 รองลงมาคือความปลอดภัยจากภัยอันตราย สุขภาพแข็งแรง คิดเป็นร้อยละ 74.0 และลำดับที่ 3 คือความมั่งคั่งร่ำรวย อุดมสมบูรณ์ทั้งชีวิต ความรัก และการงานชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข มีความรักที่อบอุ่นสมหวัง คิดเป็นร้อยละ 69.3

2) กลุ่มตัวอย่างมีความมุ่งหวังจากการบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดู 3 ลำดับแรก คือเรื่องการเงินมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 84.5 รองลงมา คือเรื่องความสำเร็จและการจัดอุปสรรค คิดเป็นร้อยละ 67.0 และเรื่องสุขภาพเป็นลำดับที่ 3 คิดเป็นร้อยละ 63.3

3) เหตุผลที่สำคัญที่กลุ่มตัวอย่างบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดู 3 ลำดับแรก คือความศักดิ์สิทธิ์ คิดเป็นร้อยละ 63.4 รองลงมาเพื่อความคาดหวังในอนาคต คิดเป็นร้อยละ 24.2 และลำดับที่ 3 เพื่อความมั่นใจ คิดเป็นร้อยละ 9.8

4) การใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้า การใช้บริการที่เกี่ยวข้องกับการบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดู 3 ลำดับแรก คือ กลุ่มตัวอย่างจ่ายตามความสามารถที่จ่ายได้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.8 รองลงมา คือจ่ายตามอัตราราคาที่กำหนดไว้ คิดเป็นร้อยละ 30.8 และลำดับที่ 3 จ่ายได้ไม่จำกัด (เท่าไรก็ยอมจ่าย) คิดเป็นร้อยละ 2.4 โดยสถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างซื้อสินค้า ใช้บริการเกี่ยวกับการบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดูมากที่สุด คือซื้อจากทางวัด คิดเป็นร้อยละ 96.5 โดยมีเหตุผลในการซื้อสินค้า คือใช้บูชา กราบไหว้ขอพรเทพเจ้า

3. ความคิดเห็นและพฤติกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องศาสนา พบว่า

1) พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาที่กลุ่มตัวอย่างทำบ่อยที่สุด 3 ลำดับแรก คือเดินทางไปสถานที่สำคัญ ๆ ตามหลักความเชื่อทางศาสนาเพื่อสักการบูชา ขอพร คิดเป็นร้อยละ 43.5 รองลงมา คือซื้อสินค้า ใช้บริการทางศาสนา ซื้อของทำบุญ และบริหารจัดการพิธีตามความเชื่อของศาสนา คิดเป็นร้อยละ 34.5 ลำดับที่ 3 คือทำบุญบริจาคทรัพย์สินหรือสิ่งของตามหลักความเชื่อทางศาสนา คิดเป็นร้อยละ 13.0

2) ความถี่ในการใช้จ่ายเพื่อทำสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามหลักความเชื่อทางศาสนา ส่วนมาก 2-3 เดือน/ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 69.3 ซึ่งมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครั้งที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามหลักความเชื่อทางศาสนา น้อยกว่า 500 บาท คิดเป็นร้อยละ 68.4

3) ความมุ่งหวังที่ต้องการมากที่สุดในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามหลักความเชื่อทางศาสนา 3 ลำดับแรก คือเพื่อขอพรให้ชีวิตดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 50.5 รองลงมา คือสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีให้คงไว้ คิดเป็นร้อยละ 45.8 และลำดับที่ 3 คือความสบายใจ ลดความวิตกกังวล จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.8 น้อยที่สุด

4) ผู้มาสักการะขอพรเทพเจ้ายังคงร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ทำบ่อย ๆ ได้แก่ บวชนกขัมมะ (รักษาศีล ปฏิบัติธรรม) การฟังเทศน์ และการนั่งสมาธิและสวดมนต์

5) ความถี่ในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นครั้งคราว ได้แก่ การตักบาตรอาหารสด อาหารแห้ง การถวายอาหารเช้า-เพล น้ำปานะ การถวายสังฆทาน การสักการบูชา พระพุทธรูป ศาสนสถาน การไหว้พระปิดทอง การร่วมพิธีในบุญประเพณี เช่น ถวายสามัคคี วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา การทำบุญค่าน้ำ ค่าไฟ เติมน้ำมันตะเกียง บูรณปฏิสังขรณ์ ผ้าป่าสามัคคี เพื่อศาสนกิจ สร้างศาสนสถาน ขำระหนังสือ บริจาคผ้าขาว บริจาคโลงศพ เป็นต้น

4. ความคิดเห็นด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าอินดู

ระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าอินดู วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.98$, $SD=0.11$) โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าอินดู 3 ลำดับแรก คือเป็นเทพแห่งการจัดอุปสรรคทั้งปวง ช่วยให้ประสบความสำเร็จ สุขสมหวังดังปรารถนา มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.00$, $SD=0.17$) รองลงมา คือเป็นเทพแห่งความรัก การเจรจา ธุรกิจ ความมั่งคั่ง ความร่ำรวย มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ สามารถลดบันดาลความสำเร็จในการทำธุรกิจ การลงทุน การค้าการขายหรือให้ความรักสมหวังราบรื่น มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.09$) และลำดับที่ 3 คือเทพแห่งความรุ่งเรือง ความก้าวหน้า และความรอบรู้ด้านศิลปะ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.10$)

5. ความคิดเห็นด้านการพัฒนาการและวิวัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าอินดู

ระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างด้านการพัฒนาการและวิวัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าอินดู โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.13$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบความเห็นด้านพัฒนาการและวิวัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าอินดู 3 ลำดับแรก คือ หน่วยงานในไทยบางหน่วยงานได้นำรูปเทพเจ้าอินดูมาทำเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อแสดงความเคารพยกย่องท่าน มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.11$) รองลงมา คือประชาชนเห็นผู้นำ ผู้มีชื่อเสียง นักธุรกิจ ดารา นักแสดง ให้ความเคารพนับถือเทพเจ้าอินดู แล้วประสบความสำเร็จ จึงเคารพนับถือหรือประพฤติปฏิบัติตาม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.13$) และลำดับที่ 3 การเคารพนับถือเทพเจ้าอินดูมีมาตั้งแต่สมัยเริ่มประวัติศาสตร์ชาติไทย มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.98$, $SD=0.23$)

6. ความคิดเห็นด้านการผสมผสานทางความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอินดูกับความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างด้านการผสมผสานทางความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอินดูกับความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, $SD=0.12$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบความคิดเห็น 3 ลำดับแรก คือการสร้างรูปเทพเจ้าอินดูไว้เคารพบูชาให้เข้าเพื่อการท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=$

3.99, SD=0.11) รองลงมา คือความเชื่อเรื่องเทพหรือเทวดา ทั้งแบบพราหมณ์หรือฮินดู และแบบพุทธของสังคมไทย ยากที่จะแยกออกจากกัน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, SD=0.12) ลำดับที่ 3 คือ การบำเพ็ญกุศลพิธีหรือบุญพิธีของไทย มักมีเรื่องเทพ เทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เช่น การสวดอัญเชิญเทพหรือเทวดา มาสถิตในมณฑลพิธี เป็นต้น มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.99$, SD=0.16)

7. ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.00$, SD=0.05) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบความคิดเห็น 3 ลำดับแรก คือ พระพุทธเจ้า คือแบบอย่างที่ดีที่สุดของชาวพุทธ มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.06$, SD=0.24) รองลงมา คือการเป็นชาวพุทธควรมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.02$, SD=0.12) ลำดับที่ 3 คือ เชื่อว่าการใช้สติและปัญญาเป็นทางดับทุกข์ และการเป็นชาวพุทธควรสนใจศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากันอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.01$, SD=0.10)

8. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความคิดเห็น เกี่ยวกับความมุ่งหวังจากการบูชา กราบไหว้ขอพรเทพเจ้าฮินดู พบว่าเพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้และภูมิลำเนา มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความมุ่งหวังจากการบูชา กราบไหว้ ขอพรเทพเจ้าฮินดูในเรื่องความรัก ความเมตตา สุขภาพ ความสำเร็จ และการขจัดอุปสรรค ชื่อเสียงเกียรติยศ โชคลาภ อำนาจบารมี

9. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่กลุ่มตัวอย่างบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดู พบว่าอายุและสถานภาพมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่กลุ่มตัวอย่างบูชา กราบไหว้และขอพรเทพเจ้าฮินดู ส่วนเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับรายได้เฉลี่ยต่อเดือนและภูมิลำเนาเดิม ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่กลุ่มตัวอย่างบูชา กราบไหว้ขอพรเทพเจ้าฮินดู

10. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นของความเชื่อความศรัทธาในเทพเจ้าฮินดู พิจารณาจำแนกตามพฤติกรรมที่ทำบ่อยที่สุดตามความเชื่อทางศาสนา พบว่า พฤติกรรมที่ทำบ่อยที่สุดตามความเชื่อทางศาสนามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธาในเทพเจ้าฮินดู เรื่องการเป็นผู้สร้างจักรวาลและโลก ศิลปะวิทยาการ ความรู้ อำนาจบารมีและวาสนาอันสูงสุด ความสำเร็จและการขจัดอุปสรรคทั้งปวง ความดีงาม ความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง โภคทรัพย์และโชคลาภ ความมั่งคั่งร่ำรวย อุดมสมบูรณ์ทั้งชีวิต ความรักและการงาน ชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข มีความรักที่อบอุ่นสมหวัง ความปลอดภัยจากภัยอันตรายสุขภาพแข็งแรง

สรุปและวิจารณ์ผล

การวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือพัฒนาการและวิวัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าฮินดูมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย การที่ชาวพุทธจำนวนมากมีความเชื่อ ความศรัทธาเคารพบูชาเหล่าเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสามารถบันดาลให้ในสิ่งที่ชาวพุทธที่อธิษฐานหรือร้องขอ แสดงถึงการขาดความรู้ ความเข้าใจ หรืออาจมีข้อจำกัดในการปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่พระพุทธศาสนาสอนว่า วิธีชีวิตมนุษย์ ชีวิตจะดีจะชั่วนั้นไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความเมตตาของเทพเจ้า หรือการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเพื่อให้พระองค์ประทานความสุข ความเจริญ ให้แก่ชีวิต แต่ชีวิตจะดี ชั่ว จะมีความสุข ความเจริญขึ้นอยู่กับกระทำของตัวมนุษย์เอง ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

ภาพพระแม่ฮูมาเทวี จาก <https://news.mthai.com/general-news>

สำหรับการวิจัยครั้งนี้พบว่า “วัดพระศรีมหาอุมาเทวี” เป็นศาสนสถานสำคัญของศาสนาฮินดู ที่มีพระศรีมหาอุมาเทวีเป็นประธานของวัด บ่งชี้ถึงรูปแบบการบูชาของศาสนาฮินดู “นิกายศักติ” คือ การบูชาพระแม่ที่เป็นชายาของเทพผู้เป็นใหญ่ 3 องค์ ที่สำคัญ คือ พระแม่ฮูมาชายาพระศิวะ พระแม่ลักษมีชายาพระวิष्ณุ พระแม่สรัสวดีชายาพระพรหม แม้ว่าให้ความสำคัญแก่เทพสตรีมากที่สุด แต่ก็มีได้ละเลยเทพเจ้าองค์อื่น ดังนั้น ในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จึงมีเทวรูปองค์อื่น ๆ อีกจำนวนมาก เช่น พระศิวะ พระวิष्ณุ พระพรหม พระพินธเนศ พระขันธกุมาร พระนพเคราะห์ ฯลฯ รวมทั้งองค์อวตารขององค์เทพต่าง ๆ เช่น พระแม่กาลี พระแม่ทุรคา ที่เป็นอวตารของพระแม่ฮูมา หรือพระกฤษณะ พระพุทธเจ้าที่เป็นองค์อวตารของพระวิष्ณุ

ซึ่งเป็นลักษณะบางส่วนของ “นิยายไวชนพ” ที่นับถือพระนารายณ์หรือพระวิษณุเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงอวตารมาเพื่อช่วยมนุษย์ที่เรียกว่า “ศาสนาควตว”

การบูชาองค์เทพต่าง ๆ ณ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ผู้เข้ามาขอพรจำนวนมากที่เป็นเพศหญิงแล้วยังมีกลุ่ม LGBTQ ทำให้เห็นถึงผู้ที่มีความรู้สึก “ความเป็นสตรี” นิยมบูชาเทพสตรี สำหรับการเดินทางมาราบไหว้ขอพร นิยมเดินทางมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวันเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ ซึ่งโดยมาก มาขอพรจากพระแม่อุมาเทวีก่อน จากนั้นจึงอธิษฐานขอพรจากเทวรูปองค์อื่น ๆ ต่อไป รวมทั้งการบูชาเหรียญพระแม่อุมา พระกาฬี และเทวรูปอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิภพธรา แจ่มรุจิ (2557) เรื่องพระพิฆเนศ: การผสมผสานความเชื่อทางศาสนากับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย ที่พบว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมที่มากมายแตกต่างกันออกไป รวมทั้งความเชื่อเรื่องเทวรูปต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย และมีการพัฒนาวัดให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายใต้ความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลาย

จากการสังเกตพบว่าผู้ที่มาขอพรนั้นจะขอพรจากเทวรูปสำคัญเกือบทุกองค์ มากบ้าง น้อยบ้างขึ้นอยู่กับความเชื่อว่าเทพองค์ใดโดดเด่นในสิ่งที่ตนต้องการ เช่น ขอพรพระแม่กาฬีให้คุ้มครองปกป้องจากไสยศาสตร์ ขอพรพระแม่ลักษมีให้สมหวังในความรัก ให้ค้าขายร่ำรวย ขอพรพระพรหม พระพิฆเนศที่หนึ่ง (ด้านหน้า) ให้สำเร็จและโดดเด่นเรื่องการเงิน พระพิฆเนศซ้าย ให้สำเร็จในเรื่องอยู่อาศัย ให้หนี้สินเบาบาง พระพิฆเนศขวาให้สำเร็จด้านโชคลาภ พระพิฆเนศหลัง ให้สมหวังในครอบครัว ขอพรพระพิฆเนศ ให้ประสบความสำเร็จในการค้า การเริ่มต้นทำงาน ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤติยา วโรดม (2560) เรื่อง ปัจจัยเสริมสร้างการบูชาเทพฮินดูอย่างสัมมาทิฐิในสังคมไทย ที่พบว่าชาวพุทธสามารถเคารพบูชาเทพฮินดูได้ โดยไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาหากบูชาอย่างมีสัมมาทิฐิ

สำหรับด้านเศรษฐกิจ ผู้ขอพรจะนิยมซื้อของถวายที่ทางวัดจัดให้ ทั้งอาหาร ผลไม้เพื่อบูชาก่อนการขอพร ทำให้เห็นถึงรายได้ที่เกิดขึ้นจากการจำหน่ายเครื่องบูชา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิลปะ หินไชยศรี และไวชาลี หินไชยศรี (2560) เรื่องพระพิฆเนศ: แนวคิด พัฒนาการและวิวัฒนาการทางความเชื่อในสังคมไทย ที่พบว่าปัจจุบันมีการสร้างรูปเคารพไว้ให้เข้าเพื่อการหาทุนสร้างสาธารณะประโยชน์ และมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อตามแนวพระพุทธศาสนาของสังคมไทย แต่สังคมไทยให้ความสำคัญเรื่องปากท้องของตน เศรษฐกิจต้องมาก่อน เช่น การอยู่ดีกินดี เชื่อเทพหรือเทวดาองค์ใดก็ได้ ขอให้ได้ประสบผลได้เร็ว เช่น ความร่ำรวย การไร้โรคพยาธิ ฯลฯ และสังคมไทยส่วนมากสับสน ไม่สามารถจำแนกความเชื่อแบบใดเป็นพุทธหรือความเชื่อใดเป็นพราหมณ์-ฮินดู และสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิโรจนา ชนชาติ (2566) เรื่องการท่องเที่ยวเชิงศาสนาด้านความเชื่อเรื่องพระพิฆเนศ พบว่าวัดเป็นศาสนสถานสำคัญของพระพุทธศาสนา ก็มีการสร้างเทวรูป เครื่องราง ของขลังและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพระพุทธศาสนา เช่น พระพิฆเนศ เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งนำมาสู่การท่องเที่ยวและการสร้างรายได้ให้แก่วัดและชุมชน

ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือการที่ศาสนาฮินดูได้ผสมผสานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกันตั้งแต่ พ.ศ. 1330 โดยท่านสังกราจารย์ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เห็นว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น นักปราชญ์ พระมหากษัตริย์ต่างก็เคารพนับถือเพราะมีความดีงาม เมื่อท่าน

คังกราจารย์ลาลึกขา (สีกจากพระสงฆ์) ได้อธิบายคัมภีร์พระเวทใหม่ โดยนำคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในส่วนที่เรียกว่า “เวทานตะ” คือตอนสุดท้ายของพระเวท และ “อุปนิษิต” คือตอนท้ายพระเวท ซึ่งดำเนินการ ณ ป่าอสิปตนมฤคทายวัน เมืองสารนาถ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าเป็นอวตารหนึ่งของพระวิษณุ ผลจากการผสมผสานความเชื่อทำให้เห็นสิ่งบ่งชี้ถึงความสำคัญในฐานะพระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของคมกฤษ อู่เต็กเค่ง (2561) เรื่อง เทวนิยมอินเดีย: เส้นทางและปรากฏการณ์ในสังคมไทยศึกษา ที่พบว่า การเข้ามาของศาสนาฮินดูระลอกใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้เกิดการแบ่งเป็นศาสนาพราหมณ์ของพื้นเมือง และศาสนาฮินดูของอินเดีย ซึ่งนำแนวคิดใหม่ ๆ คือแนวคิดเรื่องพุทธาวตารอันนำพระพุทธเจ้าเข้ามาสู่จักรวาลวิทยาของฮินดู โดยสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับเทพเจ้า

ที่สำคัญคือการบูชาเทวรูป โดยเฉพาะ “พระพุทธรูป” ในโบสถ์ที่วัดพระศรีมหาอุมาเทวีที่ถือตามทัศนะว่า “พระวิษณุอวตารมาเป็นพระพุทธเจ้า” นั้น ชาวไทยพุทธไม่นิยมถวายของบูชาพระพุทธรูป มีเพียงแสดงความเคารพด้วยการไหว้บ๊อง และส่วนมากเดินผ่านไปโดยมิได้สนใจ ดังนั้นการอธิบายความมีอยู่ของพระพุทธเจ้าในฐานะองค์อวตารของพระวิษณุนั้น จึงมิใช่ความเท่าเทียมระหว่างพระพุทธเจ้ากับเทพเจ้า

อย่างไรก็ตามปัจจุบันบทบาทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทยก็มีลักษณะพิเศษ คือพราหมณ์ที่ปฏิบัติศาสนากิจ ณ โบสถ์พราหมณ์ เป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ มีฐานะเป็น “ข้าราชการในพระราชสำนัก” และนับถือพระพุทธศาสนา แม้ผู้ที่ดูแลวัดพระศรีมหาอุมาเทวีบางส่วนก็ยังนับถือพระพุทธศาสนา และร่วมในพุทธศาสนาพิธีอย่างสม่ำเสมอ จนกล่าวได้ว่า “พราหมณ์ในประเทศไทยเป็นพราหมณ์พุทธ” ซึ่งไม่เหมือนที่ใดในโลก แม้ชาวไทยที่เรียกตัวเองว่าชาวพุทธก็ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ จนกระทั่งชาวต่างชาติเรียกการนับถือศาสนาของคนไทยว่า “ศาสนาไทย”

ปีเตอร์ แจ็กสัน จาก <https://www.matichon.co.th/book/news>

จากผลการวิจัยสะท้อนถึงความเชื่อของคนไทยรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 25 ปี มีความเชื่อทางศาสนาแบบผสมผสาน และเห็นว่าการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีผลต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการเงินและความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ ปีเตอร์ แจ็กสัน (2567) ศาสตราจารย์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกในหัวข้อ “Buddhadasa: A Buddhist Thinker for the Modern World” ณ สวณโมกขพลาราม หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า วัดพุทธทาสภิกขุ ซึ่งได้มาร่วมเวที Book Talk “พุทธพาณิชย์ ชีวิตไทย” ในเรื่องของทุนนิยมที่สอดแทรกในชีวิตประจำวัน ไว้ในหนังสือ Capitalism Magic Thailand ว่าจุดเริ่มต้นที่มาประเทศไทยเพราะมีความสนใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และในขณะที่อยู่ประเทศไทยพบว่า “สมัยเศรษฐกิจบูม ๆ ของประเทศไทย ช่วง 30-40 ปีที่แล้ว ไม่ใช่เพียงแค่ในวัดที่คนไทยสนใจเกี่ยวกับความเชื่อ คนไทยมักมองหาคู่เทพใหม่ ๆ เพื่อหาความสำเร็จทางธุรกิจ เมืองค้เทพใหม่ ๆ ที่คนไม่เคยบูชามาก่อน”

ปีเตอร์ แจ็กสัน ได้กล่าวถึงความเชื่อทางศาสนากับทุนนิยมว่า “เมื่อก่อนมีความคิดว่า ถ้าระบบทุนนิยมเข้ามา จะมีความคิดหรือว่าความเชื่อกับศาสนาในความเชื่อเดิมอาจจะหายไป แต่ใน 30-40 ปี ที่แล้ว แสดงให้เห็นว่า “ไม่ใช่เลย” แม้ว่าศาสนามีความเปลี่ยนแปลง แต่ความเชื่อไม่ได้หายไปเลย และยังขยายตัวมากขึ้นตามสถานการณ์อีกด้วย” ที่สำคัญคือความเชื่อทางศาสนา คือ “การสร้างโอกาสให้ความเชื่อรูปแบบใหม่เข้ามา ไม่ว่าใครก็สามารถสนใจเรื่องความเชื่อใหม่ ๆ ได้ ทุกคนขึ้นเช่นกัน... และของหลังมักเข้ามากับเศรษฐกิจ และเศรษฐกิจมักจะเข้ามากับคนรุ่นใหม่ กับนักศึกษา กับคนที่ไม่เข้าวัด แสดงว่าความเชื่ออาจจะเปลี่ยนตามรุ่น” จึงกล่าวได้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยมีระบบเศรษฐกิจพิเศษที่เป็น “Soft Power” คือ “เศรษฐกิจสายมู” ที่มีรายได้แฝงจำนวนมากจากความเชื่อทางศาสนา ทั้งการทำบุญ การจำหน่ายเทวรูป เครื่องราง ฯลฯ

รายการเอกสารอ้างอิง

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2546). *อยุธยา: Discovery Ayutthaya*. บริษัทตรีเม แคมเชอร์ กราฟฟิค จำกัด.
- พิภพธรา แจ่มรุจิ. (2557). *การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา (Syncretism) กับการกลายเป็นสินค้าของวัดในสังคมไทย: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา [รายงานการวิจัย]*. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มูลนิธิพระพิมลธรรม. (2546). *ประวัติศาสตร์พราหมณ์และพระมหากษัตริย์ 7 องค์*. โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์.
- วิโรจ นาคชาตรี. (2566). *การท่องเที่ยวเชิงศาสนา: กรณีศึกษา พระพิฆเนศ วัดสมานรัตนาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา [รายงานการวิจัย]*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิลปะ หินไชยศรี และไวชาลี หินไชยศรี. (2560). *พระพิฆเนศ: แนวคิด พัฒนาการและวิวัฒนาการผสมผสานความเชื่อในสังคมไทย [รายงานการวิจัย]*. วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุวิทย์ ทองศรีเกตุ. (2523). *พิธีกรรมต่าง ๆ ในนครศรีธรรมราชที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา พราหมณ์*. ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุ นครศรีธรรมราช.

ข้อมูลออนไลน์

- กฤติยา วโรตม. (2567, 8 มิถุนายน). *ปัจจัยเสริมสร้างการบูชาเทพฮินดู อย่างล้นมาทมิฬในสังคมไทย*.
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/97999>
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2567, 8 มิถุนายน). *เทวนิยมอินเดีย : เส้นทางและปรากฏการณ์ในสังคมไทยศึกษา*. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/142275>
- ปีเตอร์ แจ็กสัน. (2567, 31 มีนาคม). *พุทธพาณิชย์ ชีวิตไทยไทย*.
https://www.matichon.co.th/prachachuen/book/news_4500339
- วัดพระศรีมหาอุมาเทวี. (2567, 8 มิถุนายน). <https://www.finearts.go.th/promotion>.